

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν βιβλίο, *Τι είναι η πολιτική κοινωνιολογία;*, επιχειρεί να απαντήσει στο πολύπλοκο ερώτημα του ορισμού της υποπειθαρχίας της πολιτικής κοινωνιολογίας, παρουσιάζοντας ορισμένες από τις πρόσφατες βιβλιογραφικές αναπτύξεις του αντικειμένου και τους επιστημολογικούς προβληματισμούς, όπως αυτά έχουν αρθρωθεί τις τελευταίες δεκαετίες κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Με άλλα λόγια, συνιστά μια επικαιροποιημένη παρουσίαση του αντικειμένου, κάτι αναγκαίο για την ελληνική σχετική συζήτηση που βρίσκεται σε εξέλιξη, μιας και τα υπάρχοντα εγχειρίδια αφενός σταματάνε τις εξελίξεις του αντικειμένου κάποιες δεκαετίες πριν, αφετέρου δεν εστιάζουν στην αμερικανική βιβλιογραφία και στα εννοιακά της εργαλεία, κάτι το οποίο καταφέρνει να κάνει με μεγάλη επιτυχία το συγκεκριμένο βιβλίο.

Ωστόσο, η πολιτική κοινωνιολογία δεν είναι μια πρόσφατα συγκροτημένη υποπειθαρχία του γνωστικού αντικειμένου της κοινωνιολογίας. Θα μπορούσε κανείς χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια να ισχυριστεί ότι η πολιτική κοινωνιολογία ενυπάρχει ως αντικείμενο μελέτης εκ της συστάσεως του ίδιου του αντικειμένου της κοινωνιολογίας και πιο συγκεκριμένα στα έργα των κλασικών της: Καρλ Μαρξ, Μαξ Βέμπερ και Εμίλ Ντυρκέμ. Τα έργα του Μαρξ για τις πολιτικές εξελίξεις στη Γαλλία από τις Επαναστάσεις του 1848 μέχρι και την Παρισινή Κομμούνα του 1871 παρουσιάζουν μια πρώτη μαρξιστική πολιτική κοινωνιολογία των πολιτικών κομμάτων. Στην ίδια λογική, *Η πολιτική ως επάγγελμα* (1987) του Μαξ Βέμπερ συ-

μπυκνώνει με ευσύνοπτο τρόπο ορισμένες από τις μεθοδολογικές αρχές της βεμπεριανής πολιτικής κοινωνιολογίας και του τρόπου με τον οποίο ο Γερμανός κοινωνιολόγος συνέλαβε τη νεότερη πολιτική. Για τον τελευταίο, τον Εμίλ Ντυρκέμ, του οποίου οι στοχασμοί γύρω από το κράτος και την πολιτική είχαν για δεκαετίες αποσιωπηθεί από τους αναλυτές του έργου του, ο Βρετανός κοινωνιολόγος Άντονι Γκίντενς ήδη από το 1971 έκανε λόγο για μια διακριτή «πολιτική κοινωνιολογία» που απέρρεε από το έργο του [«Durkheim's Political Sociology», *Sociological Review* 19(4)].

Στη μεταπολεμική συγκυρία υπήρξε ένα νέο και πιο συστηματικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά Αμερικανών κοινωνιολόγων εστίασε στο πολιτικό φαινόμενο το οποίο η χώρα έκανε λάβαρο της ιδεολογικής της ταυτότητας κατά την περίοδο αυτήν ως αντιστικτικό χαρακτηριστικό σε σχέση με το σοβιετικό παράδειγμα: την κοινοβουλευτική δημοκρατία και τον τρόπο με τον οποίο ενεπλάκησαν σε αυτήν όσοι είχαν το δικαίωμα ψήφου. Στη συνέχεια, από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, η πολιτική κοινωνιολογία αναδιαμορφώνει τόσο την ερευνητική ατζέντα της όσο και τους τρόπους προσέγγισης των υπό εξέταση φαινομένων υπό την επιρροή της «μακράς» δεκαετίας του 1960 και των κινημάτων αμφισβήτησης που τη σημάδευσαν. Τώρα η πολιτική σύγκρουση λαμβάνει κεντρικό ρόλο στις αναλύσεις των πολιτικών κοινωνιολόγων σε αντίθεση με την πρότερη εστίαση στην πολιτική ενσωμάτωση. Το έργο του Αμερικανού κοινωνιολόγου Μπάρινγκτον Μουρ, *Οι κοινωνικές ρίζες της δικτατορίας και της δημοκρατίας* (1984), ενέπνευσε τις περισσότερες από αυτές τις μελέτες. Ωστόσο, η μαρξίζουσα γραμμή ανάγνωσης των πολιτικών διαδικασιών που πρότεινε ο Μουρ δεν μονοπώλησε το πεδίο καθώς συμπορεύτηκε με το βεμπεριανό παράδειγμα. Παραδειγματική μελέτη του τελευταίου ήταν η μελέτη της πιο σημαντικής μαθήτριάς του Μπάρινγκτον Μουρ, Θίντα Σκόκπολ με τίτλο, *States and Revolutions* (2015), η οποία επιχειρεί μια συγκριτική μελέτη της Γαλλικής, Ρωσικής και Κι-

νέζικης επανάστασης. Η μεθοδολογική ετερογένεια της περιόδου αυτής συνοδεύτηκε και από τη συνάντηση της κοινωνιολογίας με την ιστορία. Το απάντημα αυτό διεύρυνε τόσο τη χρονική όσο και τη γεωγραφική εστίαση της πολιτικής κοινωνιολογίας δίνοντας μια δυναμική-ιστορική κατεύθυνση.

Στην τρίτη φάση, που διαρκεί σχηματικά από τη δεκαετία του 1990 έως και το 2010, η πολιτική κοινωνιολογία μεταθέτει το ενδιαφέρον της από τις δομικές σε πιο λογοκεντρικές και πολιτισμικές αναλύσεις, ακολουθώντας την ευρύτερη γλωσσολογική στροφή που λαμβάνει χώρα την περίοδο αυτή στις κοινωνικές επιστήμες. Οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, με κύριες την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και τη συνακόλουθη ηγεμονική υπερίσχυση των Ηνωμένων Πολιτειών σε παγκόσμια κλίμακα, συμβάλλουν και αυτές με τη σειρά τους σε ερευνητικές εστιάσεις σε περιοχές όπως η ιδιότητα του πολίτη, η έμφυλη διάσταση των πολιτικών διαδικασιών και ο ρόλος των γυναικών σε αυτές και οι τροχιές και το μέλλον των κρατών πρόνοιας ανά την υφήλιο. Στη φάση αυτή πρέπει να ενταχθούν και τα έργα της συγγραφέως τα οποία αναλύονται διεξοδικότερα παρακάτω.

Τέλος, η έντονη εμπειρία της τελευταίας δεκαετίας που σηματοδεύτηκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες και επεκτάθηκε στον υπόλοιπο κόσμο και οι ανακατατάξεις που αυτή προκάλεσε έκανε τους πολιτικούς κοινωνιολόγους να μιλούν για μια τέταρτη φάση στην ιστορία της υποπειθαρχίας της πολιτικής κοινωνιολογίας στο μέτρο που ανακατεύθηκε σε σημαντικό βαθμό την ερευνητική της ατζέντα. Έτσι, πλέον οι νέες κατευθύνσεις με τις οποίες καταπιάνεται η πολιτική κοινωνιολογία υπό το φως των πρόσφατων οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων είναι «(1) η ανισότητα, η διαθεματικότητα και η ιδιότητα του πολίτη· (2) τα νέα εργαλεία άρθρωσης των διαφόρων πεδίων της εξουσίας· (3) μια έμφαση στον ρόλο των ΜΜΕ, της γνώσης και της ταξινόμησης· (4) ένας αναπροσδιορισμός της σημασίας της φυλής και της μεταποικιοκρατίας· (5) μια αναζωογονημένη προσέγγιση στο φύλο και τη σεξουαλικότητα· (6) οι διαδικασίες πολιτικής ανα-

τροφοδότησης και παραγνώρισης [misrecognition] στη δημιουργία των ταυτοτήτων των πολιτών· και (7) μια αναθεωρημένη θεωρία της κοινωνικής διάδρασης και της κοινωνικής ψυχολογίας». Πολλές από αυτές τις αναπτύξεις συζητάει και ο παρών τόμος (*The New Handbook of Political Sociology*, 2020, σελ. 23).

Υπό το φως όλων των παραπάνω η απάντηση της Ελιζαμπεθ Κλέμενς στο ποιο είναι το αντικείμενο της πολιτικής κοινωνιολογίας ως η εξήγηση «της ανάδυσης, αναπαραγωγής και μετασχηματισμού των διαφορετικών μορφών πολιτικής τάξης» περικλείει επιτυχώς σε λίγες λέξεις τον περίπλοκο και δυναμικό χαρακτήρα της υποπειθαρχίας αυτής. Όπως, ωστόσο, φάνηκε από αυτήν τη συνοπτική παρουσίαση, οι επιμέρους ερευνητικές εμφάσεις της, όπως και οι επιστημολογικές της επιλογές επηρεάζονται σημαντικά από τη συγκυρία την οποία άλλωστε καλείται να ερμηνεύσει. Το έργο της Κλέμενς δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση από τον παραπάνω κανόνα. Τα βιβλία της έχουν επηρεαστεί και είναι σε ευθεία συνομιλία με τη βιβλιογραφική παραγωγή και τα αντίστοιχα ερωτήματα που έχουν αναπτυχθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες. Το βιβλίο αυτό ωστόσο αποτελεί ένα κείμενο δευτερογενούς αναστοχασμού για τις διαφορετικές τροχιές της πολιτικής κοινωνιολογίας κατά την περίοδο αυτή, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα βιβλία τα οποία παρουσιάζονται παρακάτω, που συνιστούν περιπτωσιακές μελέτες και τα οποία επιχειρούν να προσφέρουν συγκεκριμένες απαντήσεις σε ερωτήματα εντοπισμένα χωρικά και χρονικά με τη χρήση αναλυτικών εργαλείων που προέρχονται από την υποπειθαρχία.

Ειδικότερα, το πρώτο βιβλίο της Κλέμενς, *The People's Lobby: Organizational Innovation and the Rise of Interest Group Politics in the United States, 1890-1925* (1997) κέρδισε το Βραβείο Καλύτερου Βιβλίου τόσο στην οργανωτική κοινωνιολογία (1998) όσο και στην πολιτική κοινωνιολογία (1999). Το συγκεκριμένο βιβλίο θεωρήθηκε πρωτοποριακό ως προς την εφαρμογή της οργανωτικής κοινωνιολογίας για την εκ νέου ερμηνεία της παρακμής του κομ-

ματικού συστήματος και της γένεσης της πολιτικής των ομάδων συμφερόντων στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του εικοστού αιώνα. Συσχετίζοντας τα ευρήματα της εμπειρικής έρευνας και δεκαετίες ιστοριογραφίας με μια καινοτόμο χρήση της θεσμικής θεωρίας, η Κλέμενς συνέθεσε μια προκλητική ανάλυση της αναδιαμόρφωσης της αμερικανικής πολιτικής κουλτούρας, δίνοντας έμφαση στη δράση των απλών ανθρώπων που δραστηριοποιούνται μέσω δημοφιλών οργανώσεων.

Το βιβλίο της Κλέμενς, *Remaking Modernity: Politics, History and Sociology* (2005), που επιμελήθηκε μαζί με τις Τζούλια Άνταμς και Αν Σολά Ορλόφ κέρδισε το Βραβείο Έρευνας Virginia Hodgkinson. Τα δεκαεπτά δοκίμια αυτής της συλλογής εστιάζουν στη δυνατότητα της ιστορικής κοινωνιολογίας να μεταμορφώσει τις αντιλήψεις της κοινωνικής και πολιτιστικής αλλαγής. Οι συντελεστές αντιπροσωπεύουν μια μεγάλη ποικιλία θεωρητικών προσανατολισμών και ένα ευρύ φάσμα κατανόησης του τι συνιστά ιστορική κοινωνιολογία. Καταπιάνονται με θεματικές όπως η θρησκεία, ο πόλεμος, η ιθαγένεια, οι αγορές, τα επαγγέλματα, το φύλο και η ευημερία, η αποικιοκρατία, η εθνικότητα, η γραφειοκρατία, οι επαναστάσεις, η συλλογική δράση και οι ίδιες οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες. Το *Remaking Modernity* περιλαμβάνει μια σημαντική εισαγωγή στην οποία οι επιμελήτριες εξετάζουν τους προηγούμενους προσανατολισμούς του κλάδου της ιστορικής κοινωνιολογίας προκειμένου να αναλύσουν την αναβίωση του πεδίου, μέσω πολλαπλών πρισμάτων, όπως αυτό του θεσμισμού, της ορθολογικής επιλογής, της πολιτισμικής στροφής, των φεμινιστικών θεωριών και προσεγγίσεων, της αποικιοκρατίας και των φυλετικών σχηματισμών της αυτοκρατορίας.

Στο *Politics and Partnerships: Voluntary Associations in America's Past and Present* (2010), το οποίο κέρδισε το Βραβείο Έρευνας Virginia Hodgkinson το 2012, η Κλέμενς εξετάζει την πιεστική προτροπή για εθελοντισμό ως μέρους του καθημερινού λεξιλογίου της αμερικανικής πολιτικής. Σε τακτική βάση τα μέλη

και των δύο μεγάλων κομμάτων επιζητούν συνεργασίες μεταξύ κυβερνητικών και μη κερδοσκοπικών οργανώσεων. Αυτές οι εκκλήσεις αυξάνονται δραματικά σε περιόδους κρίσης, και οι εθελοντικές προσπάθειες των απλών πολιτών θεωρούνται πλέον απαραίτητο συμπλήρωμα στην κυβερνητική παρέμβαση. Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Κλέμενς, παρά την πανταχού παρούσα ιδέα του εθελοντισμού στις δημόσιες συζητήσεις, η ανάλυση του ρόλου της στην αμερικανική διακυβέρνηση έχει κατακερματιστεί. Το *Politics and Partnerships* εξετάζει διεξοδικά τη θέση των εθελοντικών ενώσεων στην πολιτική ιστορία. Τα δοκίμιά του αποκαλύπτουν τον κεντρικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί στην εξέλιξη τόσο του χώρου εργασίας όσο και του προνοιακού κράτους, και φωτίζουν τον τρόπο με τον οποίο η υποχώρηση του κράτους από τον προνοιακό του ρόλο άλλαξε ριζικά τη σχέση μεταξύ μη κερδοσκοπικών οργανισμών και εταιρειών.

Στο πιο πρόσφατο βιβλίο της, *Civic Gifts: Voluntarism and the Making of the American Nation-State* (2020), η Κλέμενς επιχειρεί μια ανατομία του γρίφου που αποτελούν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Πώς μια αντικρατιστική πολιτική κουλτούρα αναπτύχθηκε στο εσωτερικό ενός ισχυρού κράτους; Πώς αναπτύχθηκε μια αίσθηση κοινής εθνικότητας παρά τις γλωσσικές, θρησκευτικές και εθνοτικές διαφορές μεταξύ των εποίκων που εντέλει γίνανε πολίτες; Η Κλέμενς θεωρεί ότι ένα σημαντικό μέρος της απάντησης στα ερωτήματα αυτά μπορεί να εντοπιστεί στις απροσδόκητες πολιτικές χρήσεις της φιλανθρωπίας, στην πρακτική των δωρεών και της αμοιβαιότητας που συνυπάρχουν παραδόξως με την αυτονομία και ανεξαρτησία που αναμένει κανείς εκ μέρους των φιλελεύθερων πολιτών. Το *Civic Gifts* εστιάζει στην ειδική δύναμη των δωρεών, όχι μόνον αναφορικά με την κινητοποίηση των κοινοτήτων στη διάρκεια της ιστορίας των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά και αναφορικά με τη δημιουργία νέων μορφών αλληλεγγύης μεταξύ ανθρώπων αγνώστων μεταξύ τους. Η Κλέμενς υποστηρίζει ότι, από την εδραίωση του ίδιου του δημοκρατικού κράτους στις Ηνωμένες Πολιτείες μέχρι τον Δεύτερο

Παγκόσμιο Πόλεμο, η αμοιβαιότητα υπήρξε σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη τόσο των δεσμεύσεων όσο και των ικανοτήτων που απαιτούνται για την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών, οικονομικών κρίσεων και πρωτοφανών εθνικών προκλήσεων. Η κληρονομιά των προσπαθειών αυτών, επιχειρηματολογεί η Κλέμενς, είναι ένα κράτος που ταυτόχρονα συν-συγκροτείται με, αλλά και περιορίζεται από, την κοινωνία των πολιτών.

Το ανά χείρας βιβλίο καλύπτει την κλασική θεματολογία των σύγχρονων εγχειριδίων πολιτικής κοινωνιολογίας, αναπτύσσει δηλαδή τις κεντρικές έννοιες του πεδίου, πραγματεύεται ζητήματα κράτους, επαναστατικής αλλαγής και πολιτεύματος, αναδεικνύει τους σύγχρονους προβληματισμούς για την κοινωνία των πολιτών και τα πολιτικά κινήματα, ενώ διατρέχει και ορισμένες από τις σύγχρονες θεματικές που αναπτύσσονται υπό την ομπρέλα της παγκοσμιοποίησης, όπως αυτές των υπερεθνικών και διεθνικών δομών.

Πέραν όμως των εδραιωμένων πλέον αυτών θεματικών, μία σημαντική αρετή του βιβλίου, είναι η ενσωμάτωση νέων προοπτικών στην πολιτική κοινωνιολογία, όπως αυτές του φύλου και της φυλής. Συχνά, οι νέες αυτές οπτικές που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης της σημασίας τους στην κοινωνιολογική ανάλυση αντιμετωπίζονται ως κάτι «πρόσθετο», ως ένα επιπλέον υλικό που θα εμπλουτίσει την ανάλυση, ωστόσο δεν θα την αναδιαμορφώσει ουσιαστικά. Έτσι, στην πλειοψηφία των σύγχρονων εγχειριδίων πολιτικής κοινωνιολογίας θεματικές και κατηγορίες ανάλυσης, όπως αυτές του φύλου ή της φυλής, είναι σαφώς παρούσες, ωστόσο απομονώνονται σε ξεχωριστά κεφάλαια, ωσάν να μην είχαν σημασία για τη μεγάλη εικόνα και ωσάν να αποτελούσαν απλώς μια σημαντική και ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια που ωστόσο παραμένει λεπτομέρεια. Η Κλέμενς προχωρά ουσιαστικά πέραν αυτής της λογικής, καθώς το φύλο, κατά κύριο λόγο, αλλά και η φυλή, σε μικρότερο βαθμό, αποτελούν συστατικά στοιχεία της αφήγησής της και συνυφαίνονται με την εξέταση θεματικών, όπως είναι, για παράδειγμα, η κοινωνία των πολιτών ή το κράτος πρόνοιας, προσφέροντας έτσι μια υποδειγ-

ματική εξιστόρηση που δεν τμηματοποιεί την ανάλυση, αλλά την ανασυνθέτει σε μια νέα προοπτική.

Ωστόσο, όπως κάθε έργο, το βιβλίο της Κλέμενς έχει τους περιορισμούς του. Ο πιο προφανής ίσως είναι η εστίαση στην αμερικανική πολιτική και κοινωνική ζωή, από την οποία προκύπτουν όχι μόνο τα παραδείγματα προς εξέταση, αλλά έως ενός σημείου και η ίδια η δομή και η προβληματική που διατρέχει τα κεφάλαια του βιβλίου. Για τον Έλληνα αναγνώστη ενδεχομένως αυτό αποτελεί πρόβλημα στον βαθμό που η ευρωπαϊκή, πόσο μάλλον η ελληνική, εμπειρία είναι συχνά πολύ διαφορετική από αυτήν της Αμερικής. Θα μπορούσε όμως αυτός ο ίδιος ο περιορισμός να αποτελέσει πλεονέκτημα καθώς φωτίζει και εξοικειώνει με την πολιτική και κοινωνική εμπειρία μιας χώρας και ενός πολιτισμού που σε μεγάλο βαθμό έχει καθορίσει τη σύγχρονη διεθνή πολιτική και πολιτιστική πραγματικότητα.

Η δεύτερη και ίσως πιο ουσιαστική κριτική που θα μπορούσε κανείς να προσάψει στο βιβλίο της Κλέμενς είναι η αποσιώπηση της οπτικής που πηγάζει από την ευρύτερη δεξιαμενή της αντι-Ευρωκεντρικής ή αντι-Δυτικοκεντρικής σκέψης. Η Κλέμενς δεν επιδεικνύει το ίδιο ενδιαφέρον που εκδηλώνει για τα ζητήματα φύλου απέναντι στα ερωτήματα που θέτουν τα τελευταία χρόνια οι στοχαστές της κριτικής της νεοτερικότητας ως «Δυτικής» ή «Ευρωπαϊκής» κατασκευής, με γνωστότερους εκπρόσωπους της τη μετα-αποικιακή (postcolonial) θεωρία και την απο-αποικιοκρατική (decolonial) σκέψη. Η συγκεκριμένη κριτική θέαση εγείρει ερωτήματα έναντι τόσο των περισσότερων βεμπεριανών προσεγγίσεων, οι οποίες, χρησιμοποιώντας μια μεθοδολογία ιδεότυπων, εστιάζουν σε μια ενδογενή εξέταση της Δυτικής ιστορίας και διατηρούν την ιδέα μιας διακριτής ευρωπαϊκής νεοτερικότητας, όσο και των περισσότερων μαρξιστικών προσεγγίσεων που ενώ αναγνωρίζουν ένα «παγκόσμιο σύστημα», τοποθετούν την κεντρική του δυναμική – δηλαδή τη λογική ενός διακριτού τρόπου παραγωγής, του καπιταλιστικού – στην Ευρώπη. Έτσι, οι δύο κυρίαρχες και σε μεγάλο βαθμό αντιτιθέμενες θεωρητικές παραδόσεις συγκλίνουν στην εξής κεντρική επιστημο-

λογική παραδοχή: στη θεώρηση της Δύσης ως καταγωγικού τόπου της νεοτερικότητας, ως της εμπειρίας εκείνης που έναντί της υπολογίζεται και αξιολογείται η απόσταση του εκάστοτε «άλλου» από το Δυτικό μοντέλο – κράτους, δημοκρατίας, καπιταλισμού, γραφειοκρατίας κ.ο.κ. Αυτή η γραμμή σκέψης μάς καλεί να επαναθεωρήσουμε τα εσωτερικιστικά (internalist) αφηγήματα που αντιμετωπίζουν τη νεοτερικότητα ως αποκλειστικά Δυτικό προϊόν, αλλά να την ξανασκεφτούμε ως αποτέλεσμα συνδεδεμένων ιστοριών (connected histories), ως ένα φαινόμενο κοσμοποιητικό, που στην καρδιά του βρίσκονται φαινόμενα, όπως η αποικιοκρατία, η δουλεία και οι σχέσεις εξάρτησης και εκμετάλλευσης που δημιούργησαν, και οι οποίες εν πολλοίς ορίζουν τόσο την παγκόσμια κατανομή εξουσίας όσο και τις σχέσεις ανισότητας στο εσωτερικό των Δυτικών κοινωνιών (μειονότητες, φυλετικά ζητήματα, μετανάστευση κ.λπ.). Μια τέτοια οπτική θα μας επέτρεπε να αμφισβητήσουμε τις οικουμενικές αξιώσεις των θεωριών και των εννοιών που παράγονται στον κλάδο μας, αλλά και να αφηγηθούμε διαφορετικές ιστορίες της ίδιας της ανάδυσης φαινομένων της νεοτερικότητας και των ειδικών χαρακτηριστικών της.

Πέραν όμως αυτών των μεγάλων επιστημολογικών ζητημάτων που εγείρονται σε σχέση με την ίδια τη συγκρότηση της πολιτικής και ιστορικής κοινωνιολογίας ως πεδίων μελέτης, η αποκλειστική εστίαση στην αμερικανική ή δυτική εμπειρία αποκλείουν τις «άλλες περιπτώσεις», που παρεμπιπτόντως αποτελούν ένα τεράστιο – γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτισμικά – μέρος του ίδιου του νεοτερικού κόσμου. Στη λογική αυτή, πολλά εγχειρίδια έχουν ενσωματώσει αυτή την ευαισθησία σε ξεχωριστές ενότητες ως «περιοχές του κόσμου», υποπίπτοντας στο σφάλμα που η ίδια η Κλέμενς έχει αποφύγει τόσο ουσιαστικά και δημιουργικά στην περίπτωση του φύλου. Προφανώς η Κλέμενς έχει επίγνωση αυτών των περιορισμών, καθώς τις συζητά εκτενώς στο *Remaking Modernity: Politics, History and Sociology* που αναφέρεται παραπάνω. Ο σημαντικός αυτός περιορισμός, δεν υποβιβάζει σε καμία περίπτωση την ποιότητα, το εύρος και τη χρη-

σιμότητα του βιβλίου, αλλά καταδεικνύει τη σημαντική δουλειά που έχουμε μπροστά μας ως πολιτικοί και ιστορικοί κοινωνιολόγοι για την επεξεργασία και τη διεύρυνση, ακόμη και τη συνολική επαναδόμηση των εννοιολογικών εργαλείων μας και των θεωριών μας σε μια εποχή που οι φωνές των μη-Δυτικών, μη-λευκών, ή μη «κανονικών» άλλων αρχίζουν να ακούγονται σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ρόζα Βασιλάκη & Γιώργος Σουβλής
Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020